

Opas rasismiin puuttumiseksi kouluissa

- työryhmän perustaminen ja muita käytännön työkaluja

Esipuhe

Koulussa koettu rasismi vaikuttaa haitallisesti nuoren elämään ja tulevaisuuteen. Jatkuvat viestit huonommuudesta, ennakkoluulot, stereotypioihin pohjautuvat vitsailut omasta kielestä tai ryhmästä ja heikommat mahdollisuudet voivat vähentää motivaatiota koulunkäyntiin, stressata, luoda turvattomuutta tai aiheuttaa syrjäytymistä. Nuorten kertomusten mukaan usein raskainta on, kun kukaan ympärillä ei puutu.

Antirasistinen työ on kaikkien vastuulla. Koululla on lakisääteinen velvollisuus puuttua rasismiin. Kuitenkin konkreettiset ohjeet tilanteiden selvittämisestä puuttuvat monesta koulusta.

Toivomme, että tämä opas tuo käytännön ratkaisuja rasismiin puuttumiseen koulun aikuisille ja nuorille. Yhtenä keinona esittelemme koulun rasisminvastaisen työryhmän perustamisen. Idea saatiin nuorilta Etelä-Suomen Etnon järjestämässä työpajassa, ja sitä pilotoitiin Koivusaaren yläasteella Järvenpäässä.

Yhdessä voimme rakentaa kouluyhteisön, jossa jokainen nuori kokee olevansa arvokas.

Hodan Mohamed, Hanna-Leena Ylönen, Salla Kallio
Yhteiset Lapsemme ry

Lämpimät kiitokset oppaan kirjoittamisesta Yhteiset Lapsemme ry:lle.

Kiitokset myös Movement ry:n nuorille, joille tammikuussa 2024 järjestämässäni ideointityöpajassa kylvettiin siemenet tähän oppaaseen, Etelä-Suomen Etnon työryhmän jäsenille, jotka jatkokehittivät ja jalkauttivat nuorten ideoita eteenpäin innostavalla ja omistautuneella otteella sekä Järvenpään Koivusaaren yläasteelle hyvästä yhteistyöstä.

Minna Mattila
Uudenmaan ELY-keskus

Sisällysluettelo

Esipuhe	2
1. Rasismi koulussa	4
2. Työryhmä rasismiin puuttumiseksi	5
Työryhmän kokoonpano.....	5
Turvallisempi tila.....	5
Työryhmän perehdytys.....	5
Sensitiivisyys ja itsereflektio.....	6
Työryhmän jatkuvuus.....	6
Lomake rasismista ilmoittamiseen	6
Ilmoitusten käsittelyn malli	7
3. Puuttumisen keinoja.....	9
Puuttumisen ohjeita kouluhenkilökunnalle	9
Toisen aikuisen rassistiseen toimintaan puuttuminen.....	11
Koulun rakenteelliseen rasismiin puuttuminen	11
Rasismia kokevan oppilaan tukeminen.....	11
Yhteyden luominen rassistisesti toimineeseen.....	12
Ohjeita rasismia kokevalle nuorelle	12
Soveltavan taiteen ja kulttuurin hyödyntäminen.....	13
Lähteet	14
Liitteet.....	15
Liite 1. Keskeisiä käsitteitä	15
Liite 2. Materiaaleja ja linkkejä.....	16
Liite 3. Ilmoitusten käsittelyn tapausesimerkki	17

1. Rasismi koulussa

Rasismilla tarkoitetaan ihonväriin, kieleen, uskontoon ja etniseen taustaan perustuvaa syrjintää. Rasismiin liittyy aina yhteiskunnallinen valtarakenne. Suomalaisiksi mielletään usein vain vaaleaihoiset ja suomea äidinkielenään puhuvat henkilöt. Tämä oletus on usein tiedostamaton ja kuvastaa maamme valkoisuusnormia eli sitä, että valkoisuus ja siihen liittyvät asiat (kuten vaalea ihonväri, kristinusko ja suomen kieli) nähdään normaaleina ja kaikki muu siitä poikkeava erilaisena ja vieraana. Valkoisuus tuottaa erilaisia hyötyjä ja mahdollisuuksia elämässä, kun taas rasismia kokevat lapset ja nuoret joutuvat kokemaan rasismia ja sen seurauksia monella eri elämänalueella.

Koulussa rasismi huomataan selvimmin oppilaiden välisinä tekoina kuten huuteluna, rasistisina vitseinä, eleinä, ennakoluuloina ja stereotypioina, rasismina somessa, toisen suomalaisuuden mitätöimisenä, ulossulkemisena sekä fyysisenä väkivaltana. Rasistisilla teoilla pyritään arvottamaan omaa itseä ja ryhmää toisen ryhmän yläpuolelle. Rasismi voi olla sekä tahallista että tahatonta. Tekijä ei välttämättä tarkoita satuttaa, mutta sanojen tai tekojen taustalla saattaa silti olla tiedostamaton ajatus toisen alempiarvoisuudesta tai Suomeen kuulumattomuudesta.

Myös vähemmistöryhmien välillä saattaa esiintyä rasistisia tekoja. Tämä saattaa olla valkoisille opettajille helpommin havaittavissa, ja vähemmistöjen välisiä rasistisia tekoja saatetaan kritisoida kovasanaisemmin kuin valkoisuudesta kumpuavaa rasismia. Valtaväestöön kuuluvaan oppilaaseen kohdistuva ikävä käytös taas ei ole rasismia, sillä kouluyhteisö ei ole irrallinen osa yhteiskuntaamme ja sen valtarakenteita.

Oppilaat usein kokevat, että koulun aikuiset eivät puutu rasismiin sen vaatimalla tavalla. Aikuiset saattavat vähätellä rasismikokemuksia ja leimata tai kohdella oppilasta oletetun kulttuurin perusteella. Koulujärjestelmässämme valkoisia oppilaita saatetaan pitää normin mukaisena, eri aineita opettaa lähinnä valkoisen eurooppalaisuuden näkökulmasta tai rodullistettuja oppilaita tiedostamatta ohjata vain tiettyihin opintoihin.

Rasismilla on laajoja vaikutuksia sitä kokevien mielenterveyteen, hyvinvointiin ja tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Rasismia kokevat nuoret joutuvat usein käyttämään erilaisia strategioita selviytyäkseen: he saattavat vaieta, vähätellä omia kokemuksiaan, tehdä erontekoja kiusattuihin ja alistettuihin, yli- tai alisuorittaa, käyttäytyä mahdollisimman normin mukaisesti tai piiloutua koviksen roolin taakse. Rasismin vaikutukset ovat yksilölle kasaantuvia. Rasismi vaikuttaa myös laajemmin, sillä se lisää syrjäytymistä sekä turvattomuutta koko yhteiskunnassamme.

2. Työryhmä rasismiin puuttumiseksi

Kouluilla on lakisääteinen velvollisuus puuttua rasismiin. Se edellyttää, että opetushenkilökunnalla on kykyä tunnistaa rasismia sen eri muodoissa ja keinoja puuttua siihen. Yksi keino on rasismiin puuttumisen työryhmän perustaminen koululle, kuten nuoret ideoivat Etelä-Suomen Etnon työpajassa. Työryhmän tarkoituksena on vähentää koulussa esiintyvää rasismia muun muassa oppilaiden jättämiä sähköisiä ilmoituksia käsittelemällä.

Työryhmän kokoonpano

Työryhmän kokoonpanon on hyvä olla mahdollisimman monipuolinen, jotta eri näkökulmat tulisivat edustetuiksi. Ideaalisti työryhmä koostuu oppilaista, opettajista ja oppilashuollosta. Rehtorin on hyvä olla osana ryhmää, mutta vastuu koordinoinnista kannattaa jättää toiselle henkilölle. On hyvä myös välttää tilannetta, jossa yksi rodullistettu nuori edustaa koko rasismia kokevien ryhmää.

Yksi tai kaksi opettajaa nimetään työryhmän vastuuhenkilöiksi, jotka sitoutuvat koordinoimaan toimintaa. He huolehtivat esimerkiksi kokousten järjestämisestä, toimintasuunnitelman seurannasta ja uusien jäsenten perehdyttämisestä. Vastuuhenkilöiden rooli luo toimintaan jatkuvuutta ja vakautta, sillä he voivat ohjata työskentelyä pitkäjänteisesti riippumatta siitä, kuinka paljon ryhmän muu kokoonpano muuttuu.

Turvallisempi tila

On tärkeää käydä läpi turvallisemman tilan periaatteet ennen kuin rasismia aletaan käsitellä työryhmässä. Yhdessä laaditut säännöt auttavat ymmärtämään, miten mahdollisesti tunteita herättävistä asioista voidaan keskustella niin, että kaikilla on turvallista olla. Keskustelu voi olla haastavaa ja rohkeaa, mutta kaikkia kunnioittavaa. Yksi tapaaminen kannattaa käyttää sääntöjen luomiseen. Hyvät ja monipuoliset ohjeet turvallisemman tilan periaatteiden työstämiseen ryhmässä löytyvät [Potentiaalihankkeen materiaalista \(potentiaalihanke.fi\)](https://potentiaalihanke.fi).

Työryhmän perehdytys

Työryhmän perustamisen voi aloittaa tilaamalla rasismia ja antirasismia käsittelevän koulutuksen, joka antaa lähtökohdat ilmiön ymmärtämiselle ja siitä keskustelemiselle. Koulutuksia voi tilata esimerkiksi Yhteiset Lapsemme ry:stä tai Rauhankasvatusinstituutista. Työryhmässä olevat oppilaat voivat tutustua aiheeseen vaikkapa lukemalla Nuoren antirasistin käsikirjan. Aiheeseen voi perehtyä myös tämän verkkokoulutuksen avulla: [Verkkokoulutus antirasismista ammattilaisille \(thl.fi\)](https://verkkokoulutus.antirasismista.ammattilaisille.thl.fi)

Rasismista oppiminen pitää sisällään itse-reflektion ja itsenäisen opiskelun, mutta ennen kaikkea se on yhdessä oppimista. Rasismista kannattaa keskustella jo ennen kuin oppilaiden ilmoittamia rasismitapahtuksia aletaan käsittelemään. Esimerkiksi lukupiiri voi olla antoisa tapa oppia yhdessä.

Sensitiivisyys ja itsereflektio

Rasismi aiheena koskettaa eri ihmisiä eri tavoin. Osalle se voi olla hyvin henkilökohdainen. Kaikki rodullistetut oppilaat eivät käy läpi keskenään samoja haasteita, ja jotkut heistä eivät halua tai heillä ei ole tarvetta keskustella aiheesta. On tärkeää, ettei ketään nosteta aihetta käsiteltäessä esimerkiksi tai painosteta puhumaan kokemuksistaan vastoin tahtoaan. Kaikkien aikuisten tulee kuitenkin olla valmiita kuuntelemaan ja tukemaan rasismia kokevaa oppilasta, kun sille on tarve.

Antirasismissa keskeistä on valta-asetelmien sekä oman aseman ja toiminnan kriittinen tarkastelu. Valtaväestöön kuuluvien on hyödyllistä käsitellä omia etuoikeuksia, identiteettiä ja valkoisuutta. Apuna omien valta-asemien tarkastelussa voi käyttää esimerkiksi [etuoikeuskehää \(peda.net\)](http://peda.net) tai [teflon-testiä \(maailmankoulu.fi\)](http://teflon-testiä). Myös itsensä määrittelevä rodullisesti ruskeaksi, mustaksi tai valkoiseksi auttaa saamaan etäisyyttä maailmankuvaan, jossa valkoisuutta pidetään normina. Opettajan on tärkeää kuunnella oppilaita ja hyväksyä, että hän itsekkin voi tehdä virheitä ja olla väärässä.

Työryhmän jatkuvuus

Koulussa esiintyvän rasismin vähentäminen on pitkäjänteistä työtä. Toiminnan jatkuvuuden kannalta tärkeitä asioita ovat:

- Säännölliset tapaamiset, joiden aikana käsitellään oppilaiden jättämiä ilmoituksia heidän kokemastaan tai näkemästään rasismista. Vaikka ilmoituksia ei olisi tullut, voi työryhmä keskustella omista huomioistaan tai kokoontua oppimaan.
- Selkeät muistiinpanot työryhmän kokouksista ja päätöksistä auttavat seuraamaan toiminnan etenemistä ja läpinäkyvyyttä. Myös työryhmän uudet jäsenet voivat palata muistiinpanoihin.
- Konkreettinen pitkän aikavälin toimintasuunnitelma, jossa kuvataan ryhmän keskeiset tavoitteet, toimintaperiaatteet sekä toimenpiteet niiden saavuttamiseksi.
- Säännöllinen toiminnan arviointi ja kehittäminen, joilla varmistetaan työryhmän toiminnan vaikuttavuus. Palautetta kannattaa kerätä oppilailta, opettajilta ja muulta henkilökunnalta.
- Oppilaiden sitoutumisen vahvistaminen kuulemalla aidosti heidän näkökulmiaan.
- Saavutusten juhliminen tekee näkyväksi työn vaikuttavuuden ja motivoi jatkamaan.

Lomake rasismista ilmoittamiseen

Etelä-Suomen Etnon työpajassa nuoret ideoivat, että rasismin ilmoittamisen kynnys voisi olla oppilaille matalampi, jos käytössä olisi helposti saatavilla oleva ja yksinkertainen sähköinen lomake.

Lomakkeesta kannattaa tiedottaa koko kouluyhteisöä esimerkiksi Wilma-tiedotteella, johon voi laittaa linkin lomakkeeseen. Varsinaista lomaketta ei kuitenkaan kannata laittaa Wilma-pohjaiseksi, koska se ei tue anonymiteettiä. Koulun tietoturva-asioista vastaavalta henkilöltä voi varmistaa anonymiteetin toteutumisen, jos se halutaan säilyttää. Kertokaa tiedotteessa työryhmän toiminnasta, mitä tapahtuu ilmoittamisen jälkeen ja millä tavalla on taattu, että ilmoittaminen on turvallista.

Tiedottakaa siitä, että työryhmän aikuiset ovat vastuussa tapausten selvittämisestä. Päätäkää myös, millä tavalla muutosta aiotaan seurata. Koulun hyvinvointikyselyjä voidaan hyödyntää muutoksen seuraamisessa. Muistakaa tiedottaa myös työryhmän saavutuksista.

Lomakkeessa kannattaa mainita ja kysyä ainakin seuraavia asioita:

- Rasismin määritelmä ja nuorten tsemppaaminen ilmoituksen antamiseen ja avun pyytämiseen.
- Muistutus siitä, että kaikkiin kysymyksiin ei ole pakko vastata.
- Kuvaus siitä, millä tavalla asia etenee ilmoituksen jättämisen jälkeen.
- Keneen rasismi kohdistuu? (Itseen, toiseen henkilöön, yleinen havainto)
- Havaitun rasismin kuvaus (Missä ja milloin tapahtui? Kuvaile tilannetta tai asiaa mahdollisimman tarkasti.)
- Keitä tilanteessa oli paikalla?
- Kenelle olet kertonut?
- Millä luokalla olet?
- Haluatko, että sinuun otetaan yhteyttä lomakkeen täyttämisen jälkeen? (kyllä, en)
- Kenen kanssa haluaisit mahdollisesti keskustella asiasta? (Esimerkiksi opettaja, koulukuraattori, nuorisotyöntekijä, joku muu)
- Miten toivoisit, että asiaa käsitellään? Mitä muutoksia toivoisit asiaan?
- Jos haluat, että sinuun otetaan yhteyttä, jätä yhteystietosi (Esimerkiksi nimi, puhelin, sähköposti)

Ilmoitusten käsittelyn malli

Oppilas jättää ilmoituksen. Ilmoitusten anonymisointi ennen yhteistä käsittelyä.

- Päätetään kuka on ilmoitusten vastuuhenkilö ja varavastuuhenkilö. Vastuuhenkilöiden tulee kuulua koulun henkilökuntaan.
- Vastuuhenkilö anonymisoi ilmoituksen ennen työryhmän yhteistä käsittelyä. Ilmoituksesta poistetaan henkilötiedot eli vähintään kaikki nimet. Muihin tietoihin, kuten luokka-asteeseen liittyvissä tiedoissa voidaan käyttää omaa harkintaa, esimerkiksi 5.-6. lk., 7.-9. lk.
- Jos ilmoittaja on jättänyt nimen tai yhteystiedot, kannattaa harkita yhteyden ottamista häneen. Varsinkin jos nuori on itse rasismin kohde, hänen tulisi tietää miten asiassa aiotaan edetä ja saada mahdollisuus vaikuttaa. Samalla kannattaa kysyä kaipaako hän tukea asian käsittelyyn ja millaista se olisi.

Työryhmä käsittelee ilmoitukset esimerkiksi seuraavien kysymysten avulla:

Mikä tekee asiasta rasismin tai syrjivän?

- Mihin identiteettiryhmään tai -ryhmiin teko tai rakenne kohdistuu?
- Oliko kyse vuorovaikutuksessa tapahtuvasta, rakenteellisesta vai sisäistetystä rasismista tai muusta syrjinnästä?
- Oliko asiassa mahdollisesti kyse tahallisuudesta vai tahattomasta teosta tai rakenteesta?
- Onko kyse toistuvasta vai yksittäisestä tilanteesta?
- Minkälaisia vaikutuksia teolla tai rakenteella on sen kohteelle, kouluyhteisön ilmapiiriin tai laajemmin yhteiskuntaan? Näiden pohtiminen on tärkeämpää kuin teon tahallisuus tai tahattomuus.

Ketkä ovat toimijoita? Mitkä taustatekijät saattavat vaikuttaa asiaan?

- Minkälaisia asiaan vaikuttavia valta-asetelmia tilanteessa tai rakenteessa on?
- Mitä mahdollisia taustatekijöitä tilanteessa tai rakenteessa on? Taustatekijöitä voivat olla esimerkiksi aiemmat kokemukset, yhteiskunnassa vallitsevat rasistiset ideologiat ja ennakkoluulot, kouluyhteisössä vallitsevat käyttäytymismallit, somevideot, vihapuhe tai poliittinen ilmapiiri.
- Mitä mahdollisia tarpeita toimijoilla on? Aiheuttavatko toteutumattomat tarpeet tietynlaista käyttäytymistä?

Miten tilanteen voisi ratkaista tai miten sitä voisi käsitellä? Keitä tarvitaan mukaan?

- Kuullaanko eri osapuolia? Tuetaanko osallisia yksilöllisesti oppilashuollon toimilla? Keskustellaanko huoltajien kanssa?
- Huom! Rasismiin liittyvissä teoissa ei välttämättä kannata tuoda osapuolia yhteiseen keskusteluun, sillä rasismi ei ole sovittavissa. Kuitenkin jos tilanne on selkeästi molemminpuolinen tai jos rasismin kohteeksi joutunut toivoo yhteistä käsittelyä, kannattaa yhteistä keskustelua harkita.
- Muistakaa tunnistaa myös myönteiset asiat vuorovaikutuksessa.
- Onko asia sellainen, että siitä kannattaisi puhua yleisellä tasolla koko luokan kesken? Tai tulisiko järjestää aamuna-vaus koko koululle?

Mitä tehdään, ettei vastaavaa tapahtuisi jatkossa (ennaltaehkäisy)? Miten antirasistista toimenpiteistä tarvittaessa tiedotetaan koko koulun tasolla?

- Tarvitaanko ryhmäyttävää toimintaa? Tunnekasvatusta? Tulisiko oppilaita opettaa tunnistamaan toimia, jotka loukkaavat ja vahingoittavat? Entä oppilaiden opettaminen tilanteiden selvittämiseen ja oman toiminnan korjaamiseen, omista kokemuksista kertomiseen, toisen kokemuksen ymmärtämiseen?
- Ryhmäyttävä toiminta ja kunnioittavan ja kannustavan ilmapiirin luominen ovat ensiarvoisen tärkeitä jo ennen kuin mitään on tapahtunut.
- Antirasismi on hyvä ottaa läpileikkäväksi teemaksi opetukseen.

Toimenpiteiden toteuttaminen

- Toimenpiteet toteutetaan ja niihin tehdään tarvittavia lisäyksiä/muutoksia.

3. Puuttumisen keinoja

Rasistisiin tilanteisiin on syytä tarttua määrätietoisesti. Vastuuta tilanteen selvittämisestä ei siis koskaan pidä jättää nuorelle itselleen, vaan aikuisten tulee puuttua rasismiin ja seurata, että tilanne tulee selvitettyksi. Mikäli kyseessä on aikuisen, kuten kollegan tai huoltajan tuottama lapseen tai nuoreen kohdistuva rasismi, on tärkeää keskeyttää tilanne ja käsitellä asiaa sekä rasismia kohdanneen oppilaan, että rasistisesti toimineen aikuisen kanssa.

Tarvittaessa mukaan on otettava esihenkilö. Alta löydät yksinkertaistetut ohjeet erilaisissa tilanteissa toimimiseen. Muista että yhtä oikeaa, kaiken kattavaa tapaa toimia ei ole!

Puuttumisen ohjeita kouluhenkilökunnalle

1. Puutu kaikkeen rasistiseen huuteluun, uhkailuun ja ennakkoluuloihin

Keskeytä tilanne ja tee selväksi, että kyse on rasismista. Huolehdi siitä, että tilanne tulee selvitettyksi kaikkien osallisten kanssa. Pidä huolta siitä, ettei rasismia kookenut jää yksin asian kanssa. Muista, että rasismia ei voi ”sopia”, se on tuomittava teko. Tee rikosilmoitus, jos tilanne sitä vaatii.

2. Kyseenalaista toiseuttavat kommentit ja vitsit

Puutu rasismiin myös silloin, kun paikalla ei ole rasismia kohdetta. Pieniltäkin vaikuttavat toiseuttavat vitsit ja eleet ruokkivat rasistisia ennakkoluuloja.

Kysy esimerkiksi minkä perusteella ajattelet noin? Mitä historiaa tällaiseen ajatukseen liittyy? Kenen näkökulmasta tässä maailmaa katsotaan?

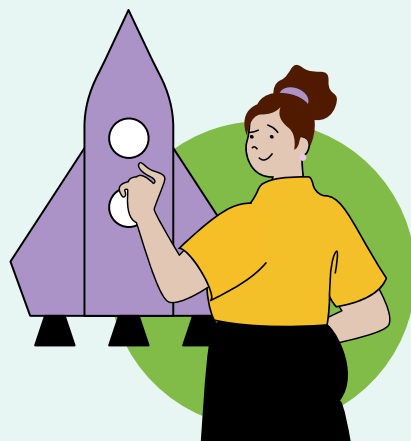
3. Tue rasismia kokevaa oppilasta

Rasismilla on laajoja vaikutuksia mielenterveyteen, hyvinvointiin ja tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Ole oppilaalle se turvallinen aikuinen, jota hän uskaltaa lähestyä vaikeidenkin kokemustensa kanssa. Tue ja kuuntele vähättelemättä. Kysy, millaista tukea nuori kaipaisi.

4. Kannusta kaikkia nuoria tavoittelevaan unelmiaan

Rodullistettuja oppilaita saatetaan tiedostamatta ohjata vain tiettyihin opintoihin.

Pyri tuomaan muutosta rasistisiin rakenteisiin ja ajatusmalleihin sekä tarjoamaan moninaisempia representaatioita.

5. Reflektoi omaa toimintaasi ja asenteitasi

Pohdi omia ennakkoluulojasi, etuoikeuksiasi ja saamaasi palautetta. Joskus oppilaat saattavat kutsua opettajaa rasistiksi, mikä voi herättää voimakkaita tunteita. Keskustele oppilaan kanssa, miksi hän koki asian rasistisena ja selvitä onko taustalla muita syitä. Vältä loukkaantumista, joka vain vahvistaa valta-asemaa oppilaisiin nähden. Ole valmis muuttamaan toimintaasi.

6. Ennaltaehkäise rasismia osallistamalla luokkaa

Puhukaa luokassa rasismista, jotta oppilaat oppivat tunnistamaan sitä, ymmärtämään sen vaikutuksia ja toimimaan rasistisessa tilanteessa. Muistakaa noudattaa turvallisemman tilan periaatteita. On tärkeää, ettei ketään nosteta aihetta käsitellessä esimerkiksi tai painosteta puhumaan kokemuksistaan vastoin hänen tahtoaan.

Toisen aikuisen rasistiseen toimintaan puuttuminen

Kun toinen aikuinen toimii rasistisesti nuorta kohtaan, on tärkeintä ensin keskeyttää tilanne ja tarjota tukea rasismien kohteena olevalle nuorelle. Tilanne saattaa herättää voimakkaitakin tunteita, mutta on hyvä pyrkiä välttämään provosoitumista. Yksi tapa puuttua rasistiseen kommenttiin on tuoda oma näkökulma asiaan. Tilanne on kuitenkin parasta selvittää aikuisten kesken vasta silloin, kun nuoret eivät ole paikalla.

Tarvittaessa esihenkilön voi ottaa mukaan keskusteluun. Keskustelussa kannattaa valmistautua kertomaan, miksi toiminta tai kommentti oli ongelmallinen ja miten se voi vahingoittaa. Faktat toimivat argumentoinnin tukena ja niitä kannattaa selvittää jo etukäteen. Tarvittaessa voi olla yhteydessä [Yhdenvertaisuusvaltuutettuun \(yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi\)](https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi) (syrjintätapaukset) tai Eduskunnan oikeusasiamiehen (lapsen oikeudet).

Koulun rakenteelliseen rasismiin puuttuminen

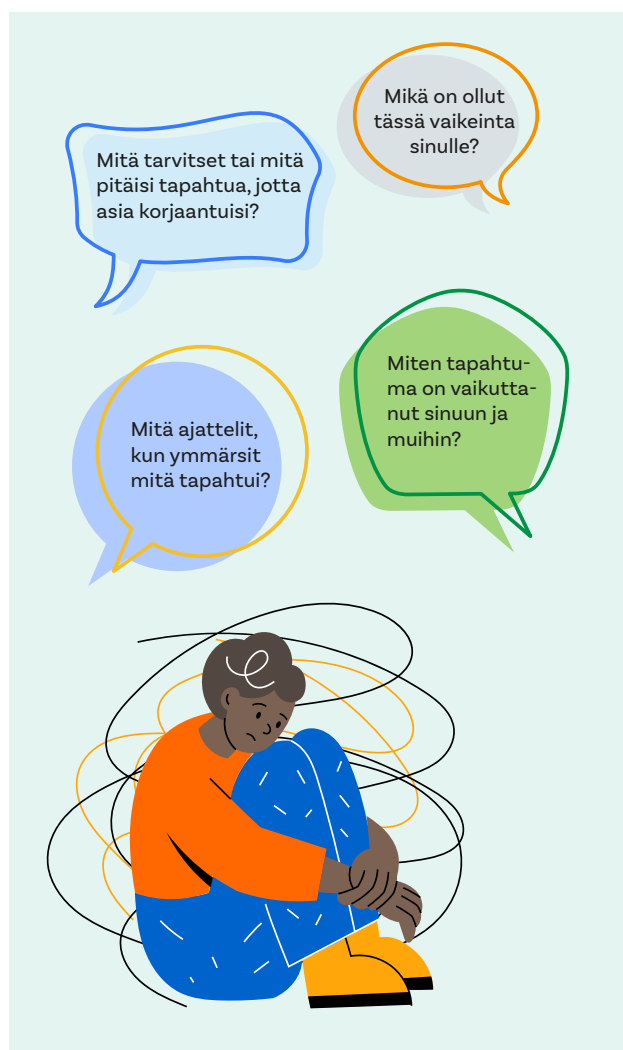
Koulun henkilöstön ja rehtorin tulisi keskustella koulun rakenteellisesta rasismista. Yhdessä kannattaa pohtia, miten oppilaiden osallisuutta voisi edistää ja lisätä moninaista representaatiota ja tietoa. Kuunnellaanko oppilaiden huolia ja toiveita koulun arjessa?

Rasismia kokevan oppilaan tukeminen

On tärkeää kuunnella ja olla tukena, jos lapsi tai nuori tulee puhumaan kokeestaan rasismista. Rasismia kokeneen kanssa voi keskustella esimerkiksi seuraavia kysymyksiä käyttäen:

- Mitä ajattelit, kun ymmärsit mitä tapahtui?
- Miten tapahtuma on vaikuttanut sinuun ja muihin?
- Mikä on ollut tässä vaikeinta sinulle?
- Mitä tarvitset tai mitä pitäisi tapahtua, jotta asia korjaantuisi?

(Rauhankasvatusinstituutti 2018; 2021)

Yhteyden luominen rasistisesti toimineeseen

On tärkeää keskustella rasistisesti toimineen oppilaan kanssa, olipa teko tahallinen tai ei. Syytökset ja tuomitseminen saavat helposti aikaan puolustusreaktion, ja yhteys katkeaa. On tärkeää, että nuori tai nuoret kokevat tulevansa kuulluksi. Tekijän kanssa voi keskustella esimerkiksi seuraavia kysymyksiä käyttäen:

- Mitä tapahtui?
- Mitä tunsit tapahtumahetkellä?
- Keneen tämä vaikutti?
- Millä tavalla teko vaikutti?
- Mitä olet ajatellut asiasta tilanteen jälkeen?

(Rauhankasvatusinstituutti 2018; 2021)

Puuttumisen ohjeita nuorille

- Puutu tilanteeseen. Kyseenalaista teko tai kommentti tai sanoita, että se ei ole ok, se on rasismia. Ota tarvittaessa kavereita mukaan puuttumaan. Jos tilanteeseen puuttuminen ei ole turvallista, mene heti kertomaan luotettavalle aikuiselle. Muista puuttua rasistiseen puheeseen myös silloin, kun tilanteessa ei ole ketään sellaista paikalla, johon rasistinen puhe kohdistuisi.
- Poistu yhdessä rasismia kokeneen kanssa paikalta, jos tilanne jatkuu.
- Kerro asiasta turvalliselle aikuiselle. Jos aikuinen ei puutu tai vähättelee asiaa, kerro toiselle aikuiselle.
- Tue rasismin kohteeksi joutunutta: istu esimerkiksi viereen, osoita, että hän ei ole yksin ja kuuntele, jos hän haluaa puhua asiasta. Älä vähättele.
- Jos tilanne jää vaivaamaan mieltä, käsittele asiaa turvallisen aikuisen, kavereiden tai oppilashuollon kanssa.

Ohjeita rasismia kokevalle nuorelle

- Ilmaise, että asia ei ole ok.
- Jos tilanne jatkuu, poistu paikalta. Ota mahdollisuuksien mukaan joku kaveri mukaan.
- Kerro turvalliselle aikuiselle tapahtuneesta. Jos aikuinen vähättelee asiaa tai ei puutu, kerro toiselle aikuiselle.
- Kerro ystävälle, omalle lähiaikuiselle tai oppilashuollolle asiasta. Kokemusten kanssa ei kannata jäädä yksin!
- Ei kannata itse vähätellä asiaa. Rasismia ei tule sietää.
- Jos tilanne jatkuu, eikä koulu selvitä asiaa, pyydä huoltajaa ottamaan yhteyttä [Yhdenvertaisuusvaltuutettuun \(yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi\)](https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi) tai tekemään [rikoilmoitus \(poliisi.fi\)](https://poliisi.fi). Koulu syyllistyy laissa kiellettyyn syrjintään, jos se ei selvitä asiaa.

Soveltavan taiteen ja kulttuurin hyödyntäminen

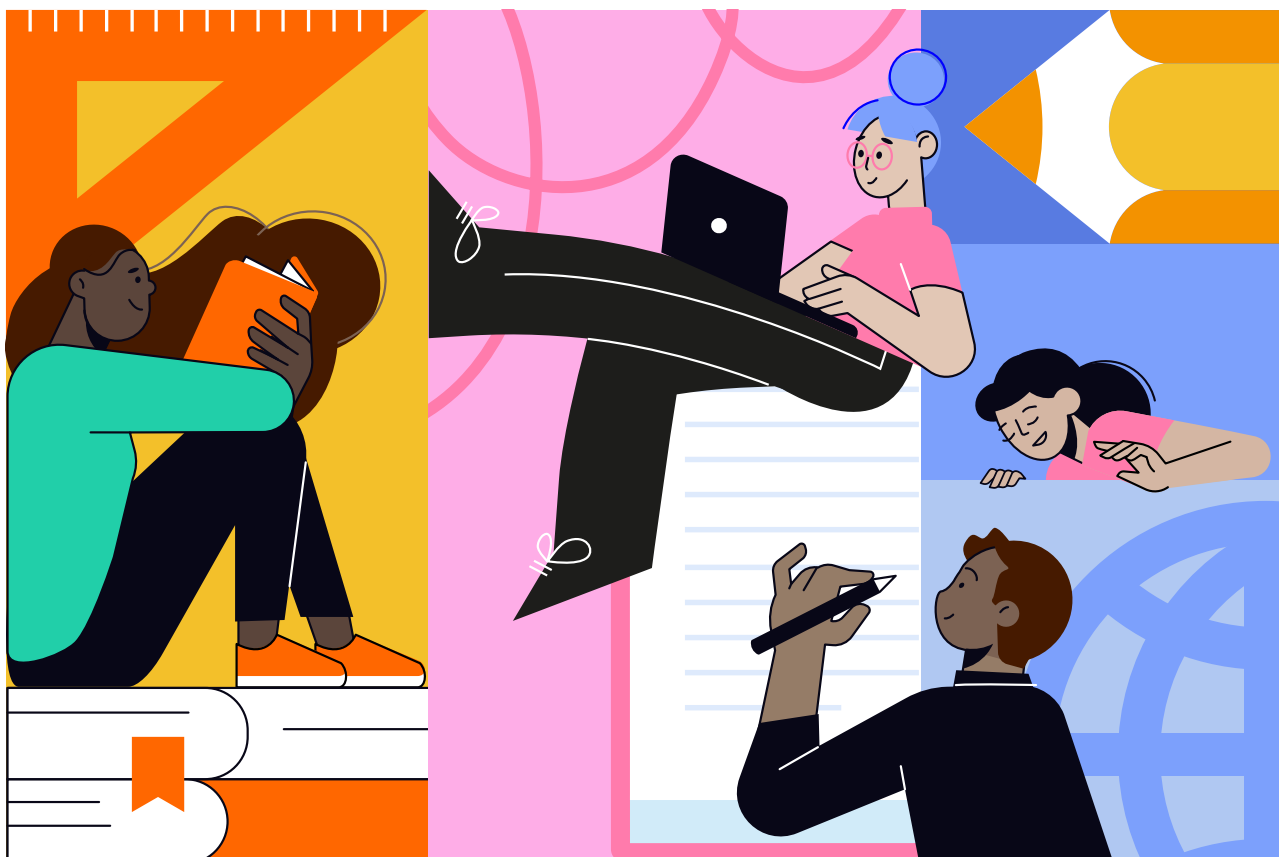
Joku viisas on joskus sanonut, että ihmiset unohtavat mitä sanoit tai teit, mutta eivät sitä, jos sait heidät tuntemaan jotain. Tätä havaintoa hyödyntää soveltava taide ja kulttuuri – niiden avulla ihmistä on mahdollista koskettaa. Soveltavalla taiteella ja kulttuurilla tarkoitetaan toimia, joissa taidetta ei tehdä vain taiteen tekemisen ilosta vaan sitä käytetään työkaluna jonkin toisen, esimerkiksi yhteiskunnallisen, tavoitteen saavuttamiseksi.

Koulumaailmassa kannattaa pohtia uteliaasti ja avoimesti taiteen mahdollisuuksia edistää tietoisuutta rasismien haitallisuudesta sekä rasismiin puuttumisen tärkeydestä. Etelä-Suomen Etno on ollut mukana sateenkaarevassa moniperusteisen syrjinnän vastaisessa Meistä – About us -projektissa, jossa hyödynnettiin valokuvaa tehokeinona. Nuoret ovat myös käsikirjoittaneet ja toteuttaneet Etnolle

videoita, joiden teemana on rasismi koulumaailmassa. Tarinallistaminen, Forum-teatteri tai vaikkapa tanssi, rap-musiikki, sarjakuvat ja runot voivat virittää kuulijat teeman ympärille ja saada heidät ymmärtämään miksi rasismi on haitallista ja miksi siihen tulee puuttua. Taide ja kulttuuri voivat olla vaikuttavampia keinoja kuin pelkkä kirjoitettu asiateksti. Niitä voi myös käyttää apuna virittäytymisessä teemaan tai muulla tavalla käsittelyn tukena esimerkiksi työpajoissa.

Soveltavaa taidetta hyödyntävä sateenkaareva antirasistinen Meistä-oppimateriaali tarjoaa runsaasti opetussuunnitelmaan soveltuvia tehtäviä ja toiminnallisia harjoituksia erityisesti yläkouluikäisten oppilaiden kanssa käytettäväksi. Materiaali on ladattavissa ja tulostettavissa [Seta ry:n sivuilta \(seta.fi\)](https://seta.ry:n_sivuilta(seta.fi)).

Minna Mattila, Uudenmaan ELY-keskus

Lähteet

- Alemanji, A.A. (2021). [Kohti rasisminvastaista pedagogiikkaa \(helda.helsinki.fi\)](https://helda.helsinki.fi). Teoksessa Keskinen, S., Seikkula, M., Mkvesha, F. (toim.) (2021) Rasismi, valta ja vastarinta – Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Henttonen, E., Kareinen, J. (2023). ["Kukaan ei synny vihaamaan" \(julkaisut.valtioneuvosto.fi\)](https://julkaisut.valtioneuvosto.fi) – Nuorten dialogit rasismista ja syrjinnästä. Oikeusministeriön julkaisuja, selvityksiä ja ohjeita 2023:34. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Huilla, H. Juvonen, S (2020). ["Kerroin kyllä kerran, mutta ei paljon muuttanu mitään" – Kiusaamisesta kertomisen vaikeus koulun arjessa \(helda.helsinki.fi\)](https://helda.helsinki.fi), Kasvatus, Vuosikerta. 51, Nro 4, 455 – 466.
- Hästbacka, N. (2018). [Monialainen verkostotyö ja koulukiusaaminen – Tapaustutkimus Aseman Lapset ry:n K – O -hankkeesta \(edition.fi\)](https://edition.fi). Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Juva, I., Holm, G (2017). Not all students are equally equal: Normality as Finnishness. Teoksessa K. Kantasalmi & G. Holm (toim.) The State, schooling, and identity: Diversifying education in Europe. Education Dialogues with/in the Global South. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Keskinen, S. (2019.) [Intra-Nordic Differences, Colonial/Racial Histories, and National Narratives: Rewriting Finnish History \(researchportal.helsinki.fi\)](https://researchportal.helsinki.fi), Scandinavian Studies, Volume 91, Number 1 – 2, 163 – 181.
- Luoma, T. (2024). [Oppilaiden osallisuus ja osallistuminen yläkoulussa \(helda.helsinki.fi\)](https://helda.helsinki.fi). Teoksessa Kosunen, S., Juvonen, S., Huilla, H, Peltola, M. (toim.) Koulu ja eriarvoisuus. Gaudeamus.
- Rastas, A. (2007). [Rasismi lasten ja nuorten arjessa – Transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi \(trepo.tuni.fi\)](https://trepo.tuni.fi). Väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.
- Rauhankasvatusinstituutti (2018). [Outside In – Transforming Hate. Kasvatus- ja menetelmäopas nuorten kanssa työskenteleville \(rauhankasvatus.fi\)](https://rauhankasvatus.fi).
- Rauhankasvatusinstituutti (2021). [Kohti syrjimätöntä koulua – Oma oppimispäiväkirjani \(rauhankasvatus.fi\)](https://rauhankasvatus.fi).
- Riitaoja, A-L. (2013) [Toiseuksien rakentumisen koulussa – Tutkimus opetussuunnitelmista ja kahden helsinkiläisen alakoulun arjesta \(helda.helsinki.fi\)](https://helda.helsinki.fi). Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Souto, A-M. (2011) Arkipäivän rasismi koulussa: etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista. Väitöskirja. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Yhteiset Lapsemme ry (2022). [Ole rohkea ja reilu. Opas rasismista puhumiseen pienten lasten kanssa \(yhteisetlapsemme.fi\)](https://yhteisetlapsemme.fi).
- Zacheus, T., Kalalahti, M., Varjo, J., Saari-
nen, M., Jahnukainen, M., Mäkelä, M-L.,
Kivirauma, J. (2018) [Discrimination, harassment and racism in Finnish lower secondary schools. Nordic Journal of Migration Research \(journal-njmr.org\)](https://journal-njmr.org). Sciendo. S. 81–98.

Liitteet

Liite 1. Keskeisiä käsitteitä

[Antirasistista sanastoa \(yhdenvertaisuus.fi\)](http://yhdenvertaisuus.fi)

[Fem-R:n antirasistinen sanasto \(fem-r.fi\)](http://fem-r.fi)

Liite 2. Materiaaleja ja linkkejä

Opetuksen tueksi:

- [Punaisen Ristin Oppimateriaalipalvelu \(sproppimateriaalit.fi\)](https://sproppimateriaalit.fi)
- [Yhteiset Lapsemme ry:n opetusaineistot \(yhteisetlapsemme.fi\)](https://yhteisetlapsemme.fi)
- [Yhdessä ilman rasismia -työpajat 4. – 7.-luokille \(yhdessailmanrasismia.fi\)](https://yhdessailmanrasismia.fi)

Oppimisen ja itsereflektion tueksi:

- [Etuoikeuskehä \(peda.net\)](https://peda.net)
- [Potentiaalihankkeen materiaalipaketti turvallisemman tilan periaatteiden kehittämiseen \(potentiaalihanke.fi\)](https://potentiaalihanke.fi)
- [Teflon-testi \(maailmankoulu.fi\)](https://maailmankoulu.fi)
- [THL:n verkkokoulutus antirasismista ammattilaisille \(thl.fi\)](https://thl.fi)

Antirasistisia koulutuksia:

- [Rauhankasvatusinstituutin koulutukset \(rauhankasvatus.fi\)](https://rauhankasvatus.fi)
- [Yhteiset Lapsemme ry:n koulutukset \(yhteisetlapsemme.fi\)](https://yhteisetlapsemme.fi)

Luettavaa:

Eddo-Lodge, R., (2021). Miksi en puhu enää valkoisille rasismista. Gummerrus.

Jäske, A., Waenthongkham, J. Niemi-Sampan, P. (2022). Mixed – suomalaista elämää kulttuurien risteymässä. Kosmos.

Keskinen, S., Seikkula, M., Mkwesha, F. (2021). Rasismi, valta ja vastarinta. Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa. Gaudeamus.

Saad, L.F. (2022). Me and White Supremacy – How you can fight racism and change the world today. Young adult edition. Quercus Editions Ltd.

Williamson, T. (2022). Nuoren antirasistin käsikirja. Otava.

Videoita:

[How microaggressions are like mosquito bites \(youtube.com\)](https://www.youtube.com/watch?v=...). Fusion Comedy.

[Syrjimättömyys on ihmisoikeus. Mahdin nuoret \(youtube.com\)](https://www.youtube.com/watch?v=...).

Yle Mix: [Mitä on rasismi Suomessa? \(areena.yle.fi\)](https://areena.yle.fi)

Liite 3. Ilmoitusten käsittelyn tapausesimerkki

Kuvitellaan, että oppilas olisi jättänyt seuraavanlaisen ilmoituksen rasismista:

”Välkällä 8A:n pojat sano n-sanaa, ei ne sanonut sitä mutta aloitti sen. Viime keskiviikkona ruokailun jälkeinen välitunti. Me haukuttiin niitä takas, ja ne suuttu siitä ja uhkasi meitä, että ne tulee hakkaa meidät.”

Ilmoittajaan on syytä ottaa yhteyttä etenkin siksi, että häntä on uhkailtu väkivallalla.

Jos ilmoittaja on anonymi, ei ilmoittajaan luultavasti voida ottaa yhteyttä. On kuitenkin syytä keskustella ”8A:n poikien” kanssa. Työryhmä lähtee purkamaan tilannetta prosessin apukysymysten avulla.

Mikä tekee asiasta rasistisen tai syrjivän?

- N-sanalla on pitkä historiallinen painolasti, johon liittyy mustien ihmisten pitäminen alempiarvoisempina, heidän ihmisarvonsa loukkaaminen ja väkivallan ja riiston oikeuttaminen.
- Joskus nuoret tarkoittavat n-sanaa, mutta naamioivat sen muuksi: Aloitetaan pelkällä n-kirjaimella tai käytetään n-sanan sijasta jotain muuta n-kirjaimella alkavaa sanaa. Myös tämä on rasistista, sillä tarkoitus on sama.
- Väkivallalla uhkailu on rikos (laiton uhkaus).

Ketkä ovat toimijoita? Mitkä taustatekijät saattavat vaikuttaa asiaan?

- 8A:n pojat käyttivät rasistista sanaa ja uhkasivat väkivallalla. 8A:n pojat määrittelevät n-sanaa käyttämällä ilmoittajan porukkaa alempiarvoisemmaksi (vallankäyttö).
- Ilmoittajan porukka joutui rasismin kohteeksi. He puolustivat itseään haukumalla takaisin.

- Ilmoittajan porukan mahdollisia taustatekijöitä, tunteita ja tarpeita: N-sanon rasistisuus herättää tunteita ja mahdollisia aiempia, negatiivisia kokemuksia. Heillä saattaa olla tarpeita esimerkiksi yhdenvertaisuuteen, oikeudenmukaisuuteen, kunnioitukseen ja ymmärrykseksi tulemiseen, sekä rauhaan ja turvallisuuteen. Kun nämä tarpeet eivät toteudu, se saattaa tuottaa vihan, pelokkuuden, epävarmuuden ja provosoitumisen tunteita. Tämä taas saa heidät toimimaan kuten toimivat tilanteessa.
- 8A:n poikien mahdollisia taustatekijöitä, tunteita ja tarpeita: Oireilevan käytöksen takana voivat olla vaikeudet kotona, kokemus ulkopuolisuudesta tai kokemus epäreilusta kohtelusta. Kiusaamisessa voi olla kyse vallan tavoittelusta ja oman aseman määrittelemisestä hierarkian yläpuolelle. Tämä saattaa toisaalta olla myös (puuttuvan) autonomian tavoittelua.

Miten tilanteen voisi ratkaista tai miten sitä voisi käsitellä? Keitä tarvitaan mukaan?

Keskustelu ilmoittajan porukan kanssa: Tuetaan, kuunnellaan ja kysytään, mitä he tarvitsevat tai mitä pitäisi tapahtua, jotta asia korjaantuisi.

Keskustelu 8A:n poikien kanssa: Ensin luodaan keskusteluyhteys ja kokemus siitä, että heitä kuunnellaan. Myötätuntoinen kuuleminen auttaa kartoittamaan vihapuheen takana olevia täyttämättömiä tarpeita. Miksi he kokivat tarpeelliseksi käyttää sanaa ja uhata väkivallalla?

- Kun keskusteluyhteys on saatu, voi keskustelun lisäksi kertoa siitä, minkälainen historia n-sanalla on, miksi sitä ei kuulu käyttää ja miten sen käyttö vaikuttaa sen kohteena oleviin ihmisiin.

- Tarvittaessa keskusteluun voi ottaa mukaan huoltajia ja oppilashuoltoa.
- 8A:n porukan ja ilmoittajan porukan kesken voi järjestää näiden lisäksi yhteisen selvittämiskeskustelun, jos rasismia kokeneiden osapuolten mielestä se on hyvä idea tai he sitä toivovat. Tässä tulee kuitenkin olla varovainen, sillä rasismi ei ole soviteltava asia eikä kenellekään saa tulla oloa, että tilanne ei ole tasapuolinen.
- Jos n-sanan käyttö on ongelma koko kouluyhteisössä tai tietyissä luokissa, kannattaa sanasta puhua luokassa. Sanasta voi puhua käyttämällä nimitystä "n-sana", mutta ei lausuta sanaa itsessään.
- Mustat ihmiset ovat ottaneet n-sanan myös omaan käyttöönsä ja muuttaneet sen merkitystä omassa käytössään. Jos sanaa käyttävät ovat itse mustia, he saattavat argumentoida, että heillä on oikeus käyttää kyseistä sanaa. Silloinkin heidän kanssaan on syytä keskustella ja kuunnella heidän ajatuksiaan sanan käytöstä. Kaikki mustat ihmiset eivät halua kuulla n-sanaa edes toisilta mustilta. Muutenkin kannattaa pohtia, halutaanko että siitä tulee koulun käytävillä kuultava sana.
- Väkivallalla uhkailusta voi olla syytä soittaa poliisille ja ilmoittaa osapuolten huoltajille. On tärkeää taata, että kukaan ei ole vaarassa.

Mitä tehdään, ettei vastaavaa tapahtuisi jatkossa (ennaltaehkäisy)? Miten antirasistisista toimenpiteistä tarvittaessa tiedotetaan koko koulun tasolla?

- Puhutaan luokissa n-sanasta ja muista rasistisista sanoista, jotta oppilaat ja opettajat tiedostaisivat niiden historian, merkityksen ja vaikutukset ihmisiin. Huom! Varsinkaan mustiin liitettyä n-sanaa, venäläisiin liitettyä r-sanaa tai romaneihin liitettyä m-sanaa ei tule toistaa itsessään.
- Puhutaan luokissa siitä, että väkivalta ja väkivallalla uhkailu on rikos.
- Tästä kyseisestä tilanteesta ei ole syytä tiedottaa koko koulun tasolla. Samantyyppisistä, toistuvista tilanteista ja niihin puuttumisesta kannattaa ilmoittaa.
- Tiedottaa voidaan esimerkiksi järjestetyistä keskusteluista rasistisiin sanoihin ja väkivallalla uhkailuun liittyen. Tiedottaminen voidaan tehdä esimerkiksi aamunavauksen yhteydessä tai Wilma-viestillä.

 Yhteiset Lapsemme

etno

Etnisten suhteiden
neuvottelukunta

Etelä-Suomi